

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING "BOBURNOMA" ASARI O'RTA OSIYO XALQLARI TARIXI VA GEOGRAFIYASINI O'RGANISHDA MUHIM MANBA SIFATIDA

Bebitov Maqsud Abdurasulovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Tarix va falsafa kafedrası katta o'qituvchisi e-mail: m.bebitov@dtpi.uz

Ismatov Samandar Asatullo o'g'li

Tarix yo'nalishi 4-bosqich talabasi e-mail: samandarismatov525@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning mashhur tarixiy-memuar asari "Boburnoma"ning O'rta Osiyo xalqlari tarixini va geografiasini o'rganishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Asarda Movarounnahr hududidagi siyosiy voqealar, shaharlar, tabiiy sharoit, aholining turmush tarzi hamda iqtisodiy hayot haqida berilgan muhim ma'lumotlar yoritib berilgan. Shuningdek, Boburning kuzatuvlari orqali Farg'ona vodiysi, Samarqand, Buxoro kabi hududlarning geografik xususiyatlari haqida ham qimmatli ma'lumotlar olish mumkinligi ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijasida "Boburnoma" asari O'rta Osiyo tarixiy-geografik manbalarining eng muhimlaridan biri ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'z: "Boburnoma", Farg'ona, Vasiliy Bartold, Annette Beveridge, etnografik, geografik, memuar asar.

Аннотация: В данной статье анализируется значение знаменитого историко-мемуарного произведения Захириддина Мухаммада Бабура «Бабурнаме» для изучения истории и географии народов Средней Азии. В произведении освещаются важные сведения о политических событиях в регионе Мавераннахр, городах, природных условиях, образе жизни населения и экономической жизни. Также через наблюдения Бабура показано, что можно получить ценные данные о географических особенностях таких регионов, как Ферганская долина, Самарканд, Бухара. По результатам исследования доказывается, что «Бабурнаме» является одним из важнейших историко-географических источников Средней Азии.

Ключевые слова: «Бабурнаме», Фергана, Василий Бартольд, Аннетт Беве́ридж, этнографический, географический, мемуарное произведение.

Annotation: This article analyzes the significance of Zahiriddin Muhammad Babur's famous historical-memoir work "Baburnama" in studying the history and geography of the peoples of Central Asia. The work highlights important information about political events in the Mavarannahr region, cities, natural conditions, the lifestyle of the population, and economic life. Additionally, through Babur's observations, valuable information about the geographical features of regions such as the Fergana Valley, Samarkand, and Bukhara is also demonstrated. As a result of the research, it is substantiated that the "Baburnama" is one of the most important historical-geographical sources of Central Asia.

Keywords: *"Baburnama", Fergana, Vasily Bartold, Annette Beveridge, ethnographic, geographic, memoir work.*

O'rta Osiyo tarixini o'rganishda yozma manbalar alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa XV–XVI asrlarda yashab ijod qilgan buyuk davlat arbobi, sarkarda va adib Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yozilgan Boburnoma asari mintaqa tarixini o'rganishda eng muhim manbalardan biri hisoblanadi. Ushbu asar nafaqat tarixiy voqealarni, balki o'sha davrdagi shaharlar, aholi turmushi, geografik sharoit va tabiat tasvirini ham batafsil bayon qilgani bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Bobur o'z asarida XV asr oxiri va XVI asr boshlaridagi siyosiy voqealar, davlatlar o'rtasidagi kurashlar, shuningdek O'rta Osiyo hududidagi shahar va viloyatlar haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradi. Ayniqsa Farg'ona vodiysi, Samarqand, Buxoro, Andijon, Toshkent kabi hududlar haqida yozilgan tasvirlar tarixiy va geografik jihatdan nihoyatda muhim hisoblanadi¹. Bobur bu hududlarning iqlimi, tabiati, aholisi, iqtisodiy hayoti va madaniyati haqida aniq kuzatuvlarga asoslangan ma'lumotlar beradi. "Boburnoma" asari o'zining ilmiy qiymati bilan ko'plab tarixchilar va tadqiqotchilar e'tiborini tortgan.

Asar orqali o'sha davrdagi siyosiy jarayonlar, iqtisodiy hayot, shaharlarning rivojlanishi va xalqning turmush tarzi haqida muhim ma'lumotlar olish mumkin. Shu sababli mazkur asar O'rta Osiyo tarixini o'rganishda eng ishonchli manbalardan biri sifatida baholanadi².

Asarning yaratilish tarixiga to'xtaladigan bo'lsak, "Boburnoma" asari XVI asr boshlarida yozilgan bo'lib, u muallifning hayoti va faoliyatini aks ettiruvchi tarixiy-memuar asardir. Asar Bobur tomonidan turli davrlarda yozilgan bo'lib, unda 1494–1529-yillar oralig'idagi voqealar bayon etilgan. Bu davr O'rta Osiyo tarixida muhim siyosiy o'zgarishlar sodir bo'lgan davr hisoblanadi. Bobur 1483-yilda Andijon shahrida tug'ilgan. 1494-yilda u Farg'ona taxtiga o'tiradi va yosh hukmdor sifatida siyosiy faoliyatini boshlaydi.

Aynan shu davrdan boshlab Bobur o'z kundalik kuzatuvlari va voqealarni yozib borishni boshlagan. Bu yozuvlar keyinchalik "Boburnoma" asarining asosini tashkil etgan. Asarda Bobur o'zining siyosiy faoliyati, janglari, davlat boshqaruvi bilan birga, ko'rgan mamlakatlari va shaharlarini ham batafsil tasvirlaydi. Masalan, u Samarqand shahrini Markaziy Osiyoning eng go'zal va rivojlangan shaharlaridan biri sifatida ta'riflaydi. Shuningdek, Farg'ona vodiysining tabiati, bog'lari, mevalari va iqlimi haqida ham batafsil ma'lumot beradi. Boburning kuzatuvlari juda aniq va real tasvirlarga boy bo'lib, bu asarni tarixiy va geografik jihatdan nihoyatda qimmatli manbaga aylantiradi.

Boburnoma asari O'rta Osiyo xalqlari tarixini o'rganishda juda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. "Boburnoma" asarida O'rta Osiyo xalqlarining siyosiy va ijtimoiy hayoti haqida muhim ma'lumotlar uchraydi. Bobur o'z asarida turli qabila va xalqlar

¹ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.

² Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.

haqida yozib, ularning urf-odatleri va yashash tarzini tasvirlaydi. Masalan, Bobur Movarounnahr hududida yashagan turkiy va tojik xalqlarining hayoti, dehqonchilik va hunarmandchilik bilan shug'ullanishi haqida ma'lumot beradi. U shuningdek o'sha davrdagi siyosiy kurashlar, hukmdorlar o'rtasidagi raqobat va davlatlararo munosabatlarni ham bayon qiladi³. Asarda ayniqsa Muhammad Shayboniyxon bilan bo'lgan siyosiy kurashlar batafsil tasvirlangan. Bu voqealar orqali XVI asr boshlaridagi Movarounnahr siyosiy ahvoli haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin. "Boburnoma" asari geografik ma'lumotlarga boyligi bilan ham ajralib turadi. Bobur o'zi ko'rgan hududlarning tabiati, iqlimi, daryolari va tog'lari haqida aniq ma'lumotlar beradi. Masalan, Bobur Amudaryo, Sirdaryo kabi yirik daryolar haqida yozib, ularning hudud iqtisodiyotidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Shuningdek, tog'lar, vodiylar va cho'l hududlari haqida ham muhim kuzatuvlarni keltiradi. Bobur shaharlarning joylashuvi, savdo yo'llari va tabiiy sharoitlarini ham tasvirlab beradi. Bu ma'lumotlar hozirgi tarixchi va geograf olimlar uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Ko'plab olimlar "Boburnoma" asarini O'rta Osiyo tarixini o'rganishda muhim manba sifatida baholaganlar. Tarixchi Vasiliy Bartold "Boburnoma"ni Markaziy Osiyo tarixini o'rganishda eng ishonchli manbalardan biri deb hisoblaydi⁴. Uning fikricha, Boburning kuzatuvlari tarixiy voqealarni aniq aks ettiradi. O'zbek olimi Azamat Ziyov esa "Boburnoma" asarini nafaqat tarixiy, balki geografik va etnografik ma'lumotlarga boy asar sifatida baholaydi⁵. Adabiyotshunos olim Begali Qosimov Boburning asarini o'zbek adabiyotining eng muhim tarixiy yodgorliklaridan biri deb hisoblaydi⁶. Shuningdek, ingliz tadqiqotchisi Annette Beveridge "Boburnoma"ni jahon memuar adabiyotining noyob namunasi sifatida ta'riflagan.

Xulosa qilib aytganda, Zahiriddin Muhammad Bobur qoldirgan Boburnoma asari nafaqat muallifning hayoti va siyosiy faoliyatini yorituvchi memuar asar, balki O'rta Osiyo xalqlari tarixini va geografiyasini o'rganishda nihoyatda muhim ilmiy manba hisoblanadi. Asarda keltirilgan voqealar, shaharlar, tabiat manzaralari hamda aholi turmush tarziga oid tasvirlar o'sha davrning tarixiy haqiqatini jonli va ishonchli tarzda aks ettiradi. Bobur o'z kuzatuvlarini sodda, aniq va haqqoniy tarzda bayon qilgani sababli asar keyingi davr tadqiqotchilari uchun qimmatli ma'lumotlar manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, asarda Movarounnahr hududidagi shaharlarning rivojlanishi, tabiiy sharoit, savdo yo'llari va xalqning kundalik hayoti haqida berilgan ma'lumotlar tarix va geografiya fanlari uchun ham katta ahamiyatga ega.

Shu jihatdan qaraganda, "Boburnoma" o'z davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotini o'zida mujassam etgan noyob tarixiy yodgorlik sifatida qadrlanadi.

Mazkur asar orqali O'rta Osiyoning o'sha davrdagi tabiiy muhitini, shahar madaniyatini va xalq turmush tarzini yanada chuqurroq anglash mumkin.

³ Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.

⁴ Vasiliy Bartold. Turkiston mo'g'ullar bosqini davrida. – Toshkent: Fan, 1993.

⁵ Azamat Ziyov. O'zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.

⁶ Begali Qosimov. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

Shu sababli “Boburnoma” bugungi kunda ham tarixchilar, geograf olimlar va tadqiqotchilar tomonidan muhim ilmiy manba sifatida keng o’rganilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.
2. Azamat Ziyo. O‘zbek davlatchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.
3. Vasiliy Bartold. Turkiston mo‘g‘ullar bosqini davrida. – Toshkent: Fan, 1993.
4. Begali Qosimov. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.